

STRADANJE ROMA U LUDBREGU ZA VRIJEME DRUGOGA SVJETSKOG RATA

ROMA POPULATION VICTIMS IN LUDBREG DURING WORLD WAR II

Danijel VOJAK

Znanstveni suradnik

Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«

Marulićev trg 19/1

10000 Zagreb

danijel.vojak@pilar.hr

Primljeno/Received: 20. 3. 2017.

Prihvaćeno/Accepted: 7. 12. 2017.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK/UDC: 94(497.523Ludbreg)“1941/1945”

341.485(=214.58)(497.523Ludbreg)

SAŽETAK

Romsko stanovništvo doselilo se na ludbreško područje najkasnije u XVII. st., a od tada sve do Drugoga svjetskog rata dijelilo je sličnu sudbinu poput svojih sunarodnjaka na drugim hrvatskim područjima. Prema njima su hrvatske vlasti već od kraja XVI. st. neuspješno provodile anticiganističku politiku, koja je ponajviše uključivala progon i ograničavanje njihovog kretanja. Na temelju analize arhivskih izvora Hrvatskog državnog arhiva, relevantnih periodičkih publikacija i literature, nastojalo se analizirati povijest stradanja Roma na ludbreškom području za vrijeme Drugoga svjetskog rata, koji su slično drugim Romima, bili prvo popisani, a zatim i deportirani u jasenovački logor.

Ključne riječi: Romi, Ludbreg, Drugi svjetski rat, Nezavisna Država Hrvatska.

Key words: Roma, Ludbreg, Second World War, Independent State of Croatia.

Romi su se na područje Hrvatske doselili u drugoj polovini XIV. st., većinom u urbana područja, poput Dubrovnika, Zagreba, Pule i Šibenika. Povijest Roma na ludbreškom području vjerojatno započinje od XVI. st. kada su naselili šire područje Podravine. Manjak povijesnih izvora dijelom onemogućuje precizniju povijesnu rekonstrukciju njihovog života sve do prve polovine XX. st. kada oni, zajedno s drugim sunarodnjacima, stradavaju u progonu ustaških vlasti za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Jedan od ciljeva rada je približiti njihovu povijest stradanja na ludbreškom području, te time omogućiti bolje razumijevanje njihove povijesti. Koristiti će se dostupni arhivski izvori Hrvatskog državnog arhiva, te relevantne periodičke publikacije i literatura.

1. O POVIJESTI ROMA DO DRUGOGA SVJETSKOG RATA NA LUDBREŠKOM PODRUČJU

Kako bi se bolje razumjela povijest stradanja Roma na ludbreškom području za vrijeme Drugoga svjetskog rata, potrebno je ukratko opisati njihovu povijest do tog razdoblja i to posebno između dva svjetska rata.

Nedostatak povijesnih izvora o Romima u Ludbregu upućuje na istraživanje njihove povijesti na širem području Podravine, jer je jedan dio njih zasigurno živio ili prolazio ludbreškim područjem.¹ U tom kontekstu potrebno je istaknuti kako se Romi u Podravini prvi puta spominju kao glazbenici

¹ O povijesti Roma na podravskom području vidi: Danijel VOJAK, Povijest Roma na području Podravine, 1880.-1941. Podravina, 4 (2005), br. 7, 107 – 124.

(zabavljači) Jurja IV. Zrinskog, koje su njegovi vojnici zarobili kod Pécsa.² Zanimljivo je kako se Romi spominju kao svirači za vrijeme zrinsko – frankopanske urote, nakon čega se spominje veća prisutnost Roma na podravskom području.³ Osim zabavljača, jedan dio Roma služio je kao husari u Koprivnici sredinom XVII. st.⁴ Na ludbreškom području protezale su šire zakonske zabrane hrvatskih vlasti zbog optužbi vezanih za romski kriminalitet, a koje su se odnosile na regulaciju njihovog poreznog davanja, protjerivanje i ograničavanje kretanja.⁵ Hrvatske vlasti pod banom Josipom Esterhazyjem su u nastojanju rješavanja pitanja optužbi o romskom kriminalitetu na području Podravine postavile u kolovozu 1738. kapetana Marka Nemca kako bi kontrolirao »podčinjene cigane«.⁶ Slijedeći reformski zahvat državnih i lokalnih vlasti prema Romima na ludbreškom području dogodio se u drugoj polovini XVIII. st., kada su habsburški vladari Marija Terezija i Josip II izdali brojne odredbe, prema kojima su Romi trebali postati »Novo – seljaci« uz zabranu korištenja njihovog jezika i održavanja običaja.⁷ Ni ove reformske odredbe nisu uspjele u postići veću asimilaciju Roma i njihovu bolju kontrolu od strane vlasti.

Značajna promjena vezana za romsko stanovništvo dogodila se sredinom XIX. st., kada veće skupine rumunjskih Roma dolaze na područje od Međimurja i Podravine do Slavonije, iskoristivši ukidanje ropstva na njihovom području. Oni su se razlikovali od drugih Roma, jer su bili dio Vlaških Roma ili Koritara (danas Bajaša), govorili starorumunjskim dijalektom *ljimba d bjaš*, a veći dio njih bavio se izradom korita i drvenih predmeta za kućanstvo.⁸ Istodobno s ovim procesom naseljavanja rumunjskih Roma, hrvatske vlasti nastojale su regulirati njihov zakonski položaj, ponajprije želeći ih prisiliti na sjedilački način života i spriječiti njihove kriminalne i »nemoralne« aktivnosti.⁹ Zakonodavni pritisak hrvatskih vlasti na Rome potaknuo je širu javnu raspravu, u koju su se uključili i gospodarski stručnjaci okupljeni u Hrvatsko–slavonsko gospodarsko društvo. Oni su sredinom 1880-ih raspravljali o potrebi rješavanja »ciganskog pitanja«, a u raspravu se uključila i ludbreška podružnica sredinom studenog 1888. na redoviti skupštini u Malom Bukovcu, nastojeći pronaći način kako »najshodnije izvesti kolonizaciju« Roma.¹⁰ Jedna od posljedica ove javne rasprave bila je donošenje dotad najopsežnije odredbe o Romima iz lipnja 1893., kojom je zabranjeno romsko nomadsko kretanje i dolazak stranih (nomad-

² Nataša ŠTEFANEK, *Heretik Njegova Veličanstva: povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu*. Zagreb: Barbat, 2001., 195.

³ Josip MATASOVIĆ, Cigani u doba terezijanstva i jozefinizma, *Narodna starina*, 8/1928., br. 17, 200; Lujo PIHLER, Iz staroga Varaždina, *Hrvatsko jedinstvo*, 11.III.1943., br. 10, 2.

⁴ Hrvoje PETRIĆ, O marginalnim skupinama u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom pograničnom gradu: primjer Koprivnice, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, gl. ur. Tomislav Popić, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2004., 66; Hrvoje PETRIĆ, *Koprivnica u 17. stoljeću: okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu*. Samobor: Meridijani, 2005., 260.

⁵ Ferdo ŠIŠIĆ, *Hrvatski saborski spisi*, sv. 4 (od godine 1578. do godine 1608.; dodatak od 1573. – 1605.). Zagreb: Knjižara Dioničke tiskare (Gjuro Trpinac), 1917., 293 – 298; Emilij LASZOWSKI, *Povijestna crtica o ciganima*, *Narodne novine*, 15.IX.1894., br. 211, 4 - 5; Rudolf HORVAT, *Povijest Hrvatske*, knj. 1 (od najstarijeg doba do g. 1657.). Zagreb: Tiskara 'Merkur', 1924., 311; Ivan KUKULJEVIĆ SACINSKI, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, sv. 2. Zagreb: Velocibus typis dris. Ludovici Gaj, 1862, 71; J. MATASOVIĆ, *Cigani u doba*, 200; H. PETRIĆ, *O marginalnim skupinama...*, 66; H. PETRIĆ, *Koprivnica u 17. stoljeću...*, 260.; *Zaključci Hrvatskog sabora*, sv. 1 (1631. – 1693.). Zagreb, 1958., 309., 428.

⁶ E. LASZOWSKI, *Povijestna crtica*, 4 - 5.

⁷ J. MATASOVIĆ, *Cigani u doba*, 200.

⁸ HRVATIĆ, IVANČIĆ, *Povijesno-socijalna obilježja*, 257; Ferdo HEFELE, Koritari. *Vienac*, 22 (1890.), br. 46, 742 - 743.; istaknuo bih kako neki znanstvenici spominju ugovor između Mađarske i Rumunjske iz 1861., kojim je omogućeno lakše doseljavanje rumunjskih Roma i na hrvatska područja; Josip TARADI, *Dolazak u Međimurje*. *Međimurje*, 10 (1990.), br. 17, 27.

⁹ Danijel VOJAK, »Zakonsko reguliranje položaja romskog stanovništva na području banske Hrvatske«, 1873.-1918. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 37 (2005.), 154 - 155.

¹⁰ »Gospodarska podružnica ludbreška«; *Gospodarski list*, 5.XI.1888., br. 21, 8.; o ovome više kod Danijel VOJAK, »Inicijativa Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva za reguliranje »ciganskoga pitanja« u Hrvatskoj i Slavoniji potkraj XIX. st.«, *Društvena istraživanja*, 18 (2009.), 6 (104), 1153 – 1171.

skih) Roma, dozvoljeno kretanje i bavljenje zanatima domaćim Romima te je propisana njihova prisilna kolonizacija.¹¹ Za vrijeme Prvoga svjetskog rata romskom stanovništvu nametnute su nove odredbe radi ograničavanja kretanja nomadskih Roma i korištenja njihovog vojnog i radnog potencijala, stavljajući one sposobne u »zemaljsku obranu«, ili kao radnu snagu u pozadini.¹² Zanimljiv je podatak o tome kako su neki Romi na ludbreškom području u ovom razdoblju znali odsjeći »dio kažiprsta desne ruke«, a kako bi postali »...nesposobni za rukovanje puškom – i ostali kod kuće. Kad su pozvani na odgovornost, objasnili su taj čin tako da su morali učiniti po svojem vjerskom obredu...«.¹³

Prvi moderni popisi stanovništva na području Hrvatske i Slavonije provodili su se od 1880., a unutar njih može se pratiti prisutnost romskog stanovništva na ludbreškom području. Tako je na području ludbreškog kotara 1880. popisano samo 5 Roma, a 1910. popisano ih je 175 što ukazuje na značajno povećanje njihovog broja.¹⁴

U razdoblju između dva svjetska rata postoji više izvora o povijesti Roma na ludbreškom području. U popisu stanovništva iz 1921. na ovom području nije zabilježen niti jedan Rom, za razliku od popisa stanovništva iz 1931. kada ih je zabilježeno 130. Od toga je 117 Roma zabilježeno u općini Ludbreg, a 13 njih u općini Martijanec. Od drugih podataka iz istog popisa može se vidjeti kako je zabilježeno 77 Roma i 53 Romkinje. U istom kotaru prevladavalo je mlađe stanovništvo u dobnoj strukturi od 0 do 24 godine, koje je činilo oko 62% od ukupnog popisanih romskog stanovništva. Romsko stanovništvo većinom je bilo pravoslavne vjeroispovijesti (oko 56% od popisanih Roma), a nešto manje je bilo Roma koji su se izjasnili kao pripadnici rimokatoličke vjeroispovijesti (oko 46% od popisanih Roma). Zanimljivo je istaknuti kako su se svi popisani Romi izjasnili kao pripadnici jugoslavenske, a ne romske (»ciganske«) narodnosti.¹⁵ Ove demografske podatke o ludbreškim Romima potrebno je staviti u hrvatski demografsko – povijesni kontekst. Tako se na temelju analize podatka iz popisa stanovništva iz 1921. i 1931. u Hrvatskoj i Slavoniji može ustanoviti kako je manji dio Roma živio u gradovima, dok je većina živjela na seoskim područjima. Otprilike dvije trećine od ukupno popisanih Roma bila je rimokatoličke vjeroispovijesti, a otprilike jedna trećina je bila pravoslavne vjeroispovijesti. Oko polovine romskog stanovništva bilo je mlađe starosne dobi (do 20/21 godinu starosti), dok je najmanje bilo onih starijih od 60 godina. Nekoliko posto u njihovom ukupnom stanovništvu bilo je više Roma u odnosu na Romkinje, pritom su gotovo svi bili potpuno nepismeni.¹⁶

U ovom razdoblju i dalje je jedan dio ludbreških Roma održavao nomadski ili polunomadski način života, o čemu govori pokušaj državnih vlasti da i nad ovim dijelom stanovništva provedu zakonsku obvezu o vojnoj dužnosti, tj. spriječi dezertstvo. U tom kontekstu može se promatrati neuspjeh ludbreških kotarskih vlasti u prosincu 1940. u mobiliziranju Milana Kalonjaša iz općine Martijanci radi čega su od središnjih vlasti zahtijevali raspisivanje »svestrane potrage«.¹⁷ Zbog istog razloga Redarstveni odsjek Banske vlasti banovine Hrvatske raspisao je u travnju 1940. potragu za »ciganom – kotla-

¹¹ D. VOJAK, *Zakonsko reguliranje položaja*, 154 - 155.

¹² »Naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 23. kolovoza 1916. broj 69.270, o popisu cigana skitalaca i o stalnom nadzoru nad njima«, *Narodne novine*, 15.IX.1916., br. 211., 2 - 3; više o položaju Roma u Hrvatskoj za vrijeme Prvog svjetskog rata vidi: Danijel VOJAK, *Romi u Prvome svjetskom ratu u Hrvatskoj 1914. – 1918.* Zagreb: Romsko nacionalno vijeće, 2015.

¹³ Marija WINTER, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, sv. 1. Koprivnica: Nakladna kuća Dr. Feletar; Ludbreg: Grad Ludbreg, 2000., 125.

¹⁴ Zavod za kolonizaciju NDH – Zagreb, sign. HR HDA 246, kut. 79.; vidi Prilog 1: Broj Roma u Podravini, 1880. - 1910.; o demografskoj strukturi Roma u ovom razdoblju u Hrvatskoj vidi kod Danijel VOJAK, Romsko stanovništvo u popisima stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1850.-1910., *Časopis za suvremenu povijest*, 36 (2004), br. 2, 701 - 728.

¹⁵ Usporediti Prilog 2: Narodnosna struktura romskog stanovništva u ludbreškom kotaru 1931. prema popisu stanovništva iz 1931. i Prilog 3: Dobna, vjerska i spolna struktura Roma u ludbreškom kotaru prema popisu stanovništva iz 1931.

¹⁶ Danijel VOJAK, »Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske«, *Migracijske i etničke teme*, 20 (2004), br. 4, 447 – 476.

¹⁷ HDA, Banovina Hrvatska Odjel za unutarnje poslove [dalje: BH – OUP], sign. HR-HDA-157, kut. 217, br. 67727.

rom« Šimunom Gomanom iz Čičkovine.¹⁸ O prisustvu nomadskih Roma na ludbreškom području govori i slučaj prijave »cigana – skitača« Rizve Beganovića iz Teslića u Vrbaskoj banovini, koji je početkom kolovoza 1940. u blizini sela Kutnjaka (općine Mali Bukovec) prolazio s nekoliko drugih nomadskih Roma. Beganović je zatim prilikom upoznavanja s tamošnjim vojnikom Miladinom Petrovićem vrijeđao Kralja i državu, rekavši kako »...Bili ti malo k...a, j...m ti Kralja Petra i Srbiju...«.¹⁹

Vojnik Miladin je po povratku u vojnu jedinicu obavijestio nadležne, te je Beganovića ubrzo uhitila žandarmerijska patrola kod sela Kunovec (u koprivničkom kotaru).²⁰

Zanimljivo je napomenuti kako su problemi između romskog i seoskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije bili vrlo česti, a većina seoskog stanovništva negativno je percipirala Rome, posebice nomadske, kao lukave varalice, prosjake i lopove.²¹ Sličnu percepciju prema Romima imalo je ludbreško seosko stanovništvo, o čemu svjedoči pismo anonimnog ludbreškog seljaka Uredništvu osječkog *Narodnog gospodarstva* iz siječnja 1931., koji se žalio kako su mu Romi sa svojom stokom uništili njivu i vrijedne krmke, jer su mu na gospodarstvo (u)bacili zaraženu »krkotinu« (strvinu životinje). Zbog toga je seljak predložio »...gdje bi se pojavili cigani, da se sakupi selo i da ih potuče, ili kako ono Amerikanci linčuju crnce, jer ta gamad ništa ne radi, krade, vara, širi kugu i ostalu pošast po svetu, a državna vlast ih još zaštićuje, jer da su i oni ljudi, samo što su štetni po ljudsko društvo...«.²²

Ludbreški seljaci često su se žalili na kriminalno i drugo djelovanje romskog stanovništva. Zbog kriminalnih djela Romi su bili osuđivani i zatvarani, pritom je zanimljivo spomenuti i slučaj bijega nekoliko Roma iz porodice Goman i to iz ludbreškog zatvora početkom siječnja 1935., radi čega su ludbreške kotarske vlasti raspisale širu potragu.²³

Zbog ovih sukoba između seoskog i romskog stanovništva lokalne i središnje vlasti bile su prisiljene na reakciju. Inicijativa za rješavanje »ciganskog pitanja« došla je iz Podravine i to od lokalnih vlasti u Novigradu Podravskom i Križevcima, nakon čega je Agrarno-pravni odsjek Poljoprivrednog odjeljenja Savske banovine u prvoj polovini 1938. poslao svim općinama na području Savske banovine »anketu o kolonizaciji cigana«, u kojoj ih se poziva na predlaganje rješenja i izjašnjenja o tome koliko su za rješavanje ovog pitanja spremne izdvojiti materijalna sredstva.²⁴ Između ostalih, ludbreške kotarske vlasti su početkom veljače 1938. u izvješću Agrarno-pravni odsjek Poljoprivrednog odjeljenja Savske banovine navele kako »...Općina Ludbreg bila bi pripravna osigurati u tu svrhu 20.000 dinara, općina Rasinja po 1000 dinara po jednoj ciganskoj obitelji, općina Martijanec bi htjela snositi samo troškove otpreme u mesto koloniziranja, a općina Mali Bukovec nije pripravna ništa da snosi...«.²⁵

Iz ovog dopisa vidljivo je kako je dio općinskih vlasti bio spreman odvojiti materijalna sredstva za kolonizaciju Roma, dok je drugi dio to odbio učiniti. Upravo izostanak materijalne, a ne političke, podrške u provođenju rješavanja ove problematike bio je razlog zašto se nije provela »kolonizacija Roma«.²⁶ Ludbreške vlasti su o prijedlogu o kolonizaciji Roma još jednom raspravljali i to u prosincu 1940. na kotarskoj sjednici, pritom je predloženo da se »...cigani koloniziraju svi na jedno mjesto, i da im se zabrani udaljavanje s tog mjesta. Troškove selidbe snosile bi općine...«.²⁷

¹⁸ HDA, BH – OUP, sign. HR-HDA-157, kut. 129, br. 441337 I – 3 1940.

¹⁹ HDA, Banovina Hrvatska -Kabinet bana, sign. sign. HR-HDA-155, kut. 57, br. 53631.

²⁰ Isto.

²¹ Danijel VOJAK, »Odnos seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900.-1910.«, *Sociologija sela*, 43 (2004/2005), br. 3/4(165/166), 363 – 383.

²² HDA, Grupa XVIII, kut. 12, br. 977.

²³ HDA, Grupa XXI: Politička situacija, sign.1363, br. 4221.

²⁴ O tome više kod Danijel VOJAK, *Percepcija romskog stanovništva u hrvatskom društvu na području Savske banovine u razdoblju 1929.-1939.* (magistarski rad). Zagreb, 2006., 101 – 106.

²⁵ HDA, Zavod za kolonizaciju NDH, sign. HR-HDA-246, kut. 79, br. 1671.

²⁶ Vojak, *Percepcija romskog stanovništva*, 105 – 106.; više o anketi vidjeti kod Danijel VOJAK, »Anketa o kolonizaciji cigana' ili pokušaj koloniziranja Roma u Savskoj banovini«. Časopis za suvremenu povijest, 48 (2016), br. 2, 431 - 458.

²⁷ »Na sjednici kotorskog odbora u Ludbregu«, *Seljački dom*, 25.XII.1940., br. 51, 13.

No, nekoliko mjeseci kasnije započeo je Drugi svjetski rat, a s njime su aktualizirani novi i puno nasilniji načini rješavanja »ciganskog pitanja«.

2. STRADANJE ROMA ZA VRIJEME DRUGOGA SVJETSKOG RATA U NDH

Kako bi se bolje razumio položaj Roma u ludbreškom kotaru u ovom razdoblju, potrebno se ukratko osvrnuti na širi povijesni kontekst stradanja Roma u Hrvatskoj i drugim europskim zemljama.

Njemačka nacionalsocijalistička politika je u 1930-im obilježena i progonom romskog stanovništva što se može smatrati politikom anticiganizma. Takav nacionalsocijalistički projekt »Endlösung« (tzv. »Konačno rješenje«) nije zastao samo na granicama Njemačke, već se pod valom agresivnog nacizma i fašizma prelio u druge europske zemlje. Anticiganistički model progona provodio se nasilnom »eutanazijom« i sterilizacijom, a sve u cilju zaštite rase čistoće njemačkog (i drugih) naroda. U Europi zahvaćenom Drugim svjetskim ratom, Romi su bili jedna od njegovih prvih žrtava.

Potrebno je napomenuti kako se prema nekim procjenama pretpostavlja kako je u NDH živjelo između 26,000 i 31,000 Roma.²⁸ Dolazak profašističke ustaške vlasti u Hrvatskoj u travnju 1941. ubrzo je doveo do preuzimanja nacističkog anticiganskog modela u odnosu prema romskoj manjini. Tako je podloga za progon Roma trebalo biti donošenje anticiganske zakonske regulative. Ustaške vlasti donijele su 30. travnja 1941. »Zakonsku odredbu o rasnoj pripadnosti« i »Zakonsku odredbu o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda«.²⁹ Isti dan donesena je »Zakonska odredba o državljanstvu« kojom je državljanstvo definirano pripadanjem arijevskom porijeklu stanovnika.³⁰ U ovim zakonima primjetan je utjecaj Nürnberških zakona, posebice u definiranju arijevske porijekla.³¹

Kako bi se ove zakonske odredbe provele bilo je potrebno ustanoviti rasnu pripadnost, zbog čega su vlasti sastavile *Upute za sastav izjave o rasnoj pripadnosti*. Na temelju ove *Upute* Ministarstvo unutarnjih poslova donijelo je 3. srpnja 1941. odluku o provođenju obvezatnog popisivanja Roma.³² Lokalne vlasti (općinska i gradska poglavarstva) zajedno s Redarstvenim ravnateljstvom bile su zadužene za provođenje popisa, a njegove rezultate bilo je potrebno proslijediti nadležnom Velikom županu i Ministarstvu unutarnjih poslova. Popisom je do kraja srpnja iste godine trebalo prikupiti osobne podatke (datum i mjesto rođenja), te podatke vezane uz njihov način života (sedentarni ili nomadski) i zanimanje.³³

Potrebno je istaknuti jedan od rijetkih primjera pokušaja zaštite romskog stanovništva u NDH, koji se odnosio na izuzimanju muslimanskih Roma na prostoru Bosne i Hercegovine od rasnih progona.³⁴ No, Romi ne-muslimani bili su na udaru rasnih zakona i prema njima bili na razne načine progonjeni. Prvi slučajevi masovnijeg ubijanja Roma u NDH dogodili su se kao dio masovnijih likvidacija srpskog stanovništva na širem karlovačkom području.³⁵

²⁸ Mark BIONDICH, *Persecution of Roma – Sinti in Croatia, 1941 – 1945*, u: *Roma and Sinti Under-Studied Victims of Nazism*, ur. Paul A. Shapiro, Robert M. Ehrenreich. Washington: Center for Advanced Holocaust Studies United States Holocaust Memorial Museum, 2002, 33 - 34, 42.

²⁹ Narcisa LENGEL KRIZMAN, *Prilog proučavanju terora u tzv. NDH: Sudbina Roma 1941 – 1945*, *Časopis za suvremenu povijest*, 18 (1986.), br. 1, 30 -32.

³⁰ Narcisa LENGEL KRIZMAN, *Genocid nad Romima. Jasenovac 1942*. Jasenovac – Zagreb: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2003., 32 – 33.

³¹ M. BIONDICH, *Persecution of Roma*, 34

³² Slavica Hrečkovski navodi drugi datum izdavanje naredbe Ministarstva unutarnjih poslova NDH od 3. listopada 1941. o popisivanju Roma; Slavica Hrečkovski, *Progoni i deportacije slavonskih Roma u koncentracijski logor Jasenovac*, u: *Okrugli stol 21. travnja 1984.*, ur. Dobrila Borović. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, 1985., 35.

³³ N. LENGEL KRIZMAN, *Genocid nad Romima*, 35.

³⁴ Muhamed HADŽIJAHIĆ, *Bosanski Romi 1941/1942. godine*, *Naše teme*, 28 (1984.), br. 7 – 8, 1313 – 1323; N. LENGEL KRIZMAN, *Genocid nad Romima*, 37 - 40.

³⁵ N. LENGEL KRIZMAN, *Genocid nad Romima*, 38 - 41.

3. POPISIVANJE ROMA U LUDBREGU 1941: PRIPREME ZA »KONAČNO RJEŠENJE«

Manje od mjesec dana nakon dolaska ustaša na vlast u NDH u uvodniku varaždinskog lista *Hrvatsko jedinstvo* jasno su istaknute tri etničke skupine kao glavni »socijalno – politički problemi« za novu hrvatsku vlast. Osim Srba (»opasna i smrtonosna guja«) i Židova (»paraziti – nametnici«), kao treća skupina stanovništva istaknuti su Romi za koje je navedeno kako »...treba iz hrvatskih sela odstraniti cigane, koji također već stoljećima hrvatskom seljaku iznuđuju bilo milom bilo silom njegovu tešku muku. Ne treba ni govoriti o tom, kako hrvatsko selo nije nikad bilo sigurno od tih vječnih putnika. Krađe konja i drugoga domaćega blaga, krađe poljskih plodina, otimanje novaca, paleži kuća i drugo na dnevnom su redu. A ne treba zaboraviti ni na ono brojno otimanje djece i na njihovo osakaćivanje, pa na razbojničke provale ciganskih bandi u mirne seljačke domove i na oskvrnuća naših seljačkih žena i djevo-jaka. O tom nam dosta rječito govore novinski izvještaji i sudski postupci...«.³⁶

Ludbreške lokalne vlasti su na zahtjev Ministarstva unutrašnjih poslova NDH 3. srpnja 1941. o provođenju obvezatnog popisivanja Roma, poslale sedam dana kasnije prvi popis od 278 Roma na području ludbreškog općinskog poglavarstva.³⁷ Analizom ovog popisa uočljivo je kako se znatan broj Roma nalazio izvan ludbreškog područja, tako je za njih 120 (ili oko 43% od ukupnog popisano broja) u rubrici »Opaske« navedeno kako se nalaze u Italiji, a za njih 6 u Međimurju, te tri Roma u Križevcima. Tako se može ustanoviti kako je samo 149 Roma bilo tada na ludbreškom području, a izbjivanje gotovo polovice Roma izvan ludbreškog područje može se odnositi na nomadske ili polunomadske Rome (oni koji su sedentarni, a jedan dio godine radi gospodarskih razloga migriraju na drugom području). Naravno, nameće se pitanje kako je moguće da to rade i za vrijeme Drugoga svjetskog rata, pritom imajući na umu službenu talijansku politiku o protjerivanju stranih Roma.³⁸ No, ludbreške kotarske i druge općinske vlasti istodobno sa slanjem popisa Roma 10. srpnja 1941. organizirale su novi popis Roma na svom području. Tako je općinsko poglavarstvo trgovišta Ludbrega 9. srpnja 1941. poslalo ludbreškim kotarskim vlastima popis od 7 Roma, nakon čega je općinsko poglavarstvo Malog Bukavca poslalo 17. srpnja 1941. popis od 13 Roma. Pet dana kasnije općinsko poglavarstvo Martijanec poslalo je popis od 71 Roma. Zadnji popis Roma poslalo je općinsko poglavarstvo u Rasinji 24. srpnja 1941., a sastojao se od popisanih 32 Roma iz triju romskih obitelji (Stjepana Kalanjoša, Stjepana Gjur-

³⁶ Tri socijalno-politička problema, *Hrvatsko jedinstvo*, 3.V.1941., br. 185, 1.

³⁷ HDA, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, sign. HR-HDA-255, kut. 15, br. 15/1941, 1941. (2019/1941.); vidi Prilog 4: Popis Roma na području Ludbrega 1941.; u analizi ovog popisa potrebno je napomenuti kako ima određene metodološke nedostatke (ili nedorečenosti). Naime, popis Roma je sastavljen tako da je prvo navedeno ime i prezime »glave« obiteljske zajednice, nakon čega slijede osnovni podaci o članovima obitelji (ime i prezime, obiteljski status, godina rođenja i spol). Nedostatak čini propust popisivača vezano za »glavu obitelji«, za kojeg nije navedeni drugi osobni podaci. Osim toga, u nekoliko navrata popisivač nije uz navođenje »glave« obitelji upisao osobne podatke drugog člana obitelji. Tako da u slučaju »Goman Joška Milana«, »Goman PISO«, »Goman Oavla [Pavla, op.a.] Janko Niloš [Miloš, op.a.]« i »Goman Đuro Pavla« ne može se sa preciznošću reći kako se radi o ukupno jednom, ili više članova obitelji za svakog člana glave obitelji. No, kako u navedenim slučajevima nije u dodatnim rubrikama navedeni podaci o drugim osobama, vjerojatno se radi o podacima o »glavi obitelji«.

³⁸ Ukratko je potrebno napomenuti kako se talijanska fašistička vlast sve do početka Drugog svjetskog rata nije ozbiljnije pozabavila odnosom prema romskom manjinskom stanovništvu, već su lokalne i državne vlasti provodile stroge kontrole kretanja i boravka stranih romskih nomadskih skupina. Od 1938. u talijansko zakonodavstvo izglasane su rasne odredbe o progonu Roma, prema čemu su lokalne vlasti, ovisno o materijalnom stanju, bile obvezne pomagati »Rome arijevece«, a izolirati ostale Rome. Od rujna 1940. zakonski je propisana internacija Roma a, među interniranima se nalazio veći broj Roma iz Kraljevine Jugoslavije. Logori su se nalazili diljem Italije, a najveći za Rome bio je organiziran u južnotalijanskom mjestu Ferramonte di Tarsia. Potrebno je napomenuti kako je za vrijeme Drugog svjetskog rata bio primjetan povećan dolazak izbjeglih Roma sa područja okupirane Kraljevine Jugoslavije, koji su na ovom području nastojali pronaći spas od pritiska novoosnovane ustaške vlasti u NDH; Giovanna BOURSIER, Cigani u Italiji za vrijeme fašističke diktature i Drugoga svjetskog rata. U: *Romi u Drugom svjetskom ratu: U sjeni svastike*, ur. Donald Kenrick, sv. 3. Zagreb: Ibis -grafika, 2009., 12 - 35; Darko Dukovski, S ruba istarskog međuratnog društva: romske obitelji u Istri 1918. - 1938. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 29 (1996.), str. 242.

gjevića i Imbre Gjurgjevića).³⁹ U razdoblju od 9. do 24. srpnja 1941. četiri navedene općinske vlasti dostavile su popis ludbreškim kotarskim vlastima od ukupno 123 Roma. Iz analize popisa iz općinskih vlasti u kotaru Ludbregu uočljivo je kako se 76 Roma izjasnilo kao nomadi (»skitalci«), a većinom su bili kovačkog i kotlarskog zanimanja. Za razliku od ranijeg popisa od 10. srpnja, u ovim popisima Roma nisu zabilježena mjesta njihovog prebivanja izvan ludbreškog područja. U slučaju Roma na području općine Rasinje vidljivo je kako se radilo većinom o Romima rimokatoličke vjeroispovijesti, a dvoje od njih izjasnilo se kao pripadnici pravoslavne vjeroispovijesti. Od ukupnog broja popisanih Roma njih se 47 izjasnilo kao sedentarni, a većinom su živjeli na državnim (općinskim) zemljištima (npr. pašnjaci-ma), dok je manji broj njih živio na vlastitom zemljištu. Nakon prikupljanja svih popisa Roma ludbreški upravitelj kotara poslalo je 13. kolovoza 1941. popis Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH, a 16. kolovoza 1941. uputio je dopis Velikoj župi Zagorje u Varaždinu.⁴⁰

Nije potpuno jasno zašto su ludbreške vlasti u kratkom razdoblju od nešto više od mjesec dana u ljeto 1941. poslale središnjim državnim vlastima dva popisa Roma. Također dodatnu nedoumicu čini i pitanje razlike u popisanoj broju Roma između tih dvaju popisa, tako je na popisu od 10. srpnja popisano 278 Roma, a popisima od 13. kolovoza popisano je 123 Roma, što čini razliku od 155 Roma. Moguće je da ludbreške vlasti nisu bile zadovoljne prvim popisom Roma, te su ubrzano izvršile novi popis. Nakon popisivanja Roma na ludbreškom području očekivale su se daljnje upute središnjih vlasti vezanih za rješavanje »ciganske problematike«.⁴¹

4. DEPORTACIJE ROMA U NDH I U LUDBREGU U LJETO 1942.

Slijedeći potez ustaških vlasti prema Romima odnosio se na razmatranje pitanja njihove kolonizacije. Novoustrojeni Zavod za kolonizaciju u ljeto 1941. razmatrao je ovu mogućnost, posebice jer bi se njihovom kolonizacijom »riješila« njihova problematika (kriminalitet). Križevačke vlasti inicirale su pitanje romske kolonizacije, smatrajući potrebnim njihovo preseljenje, ili korištenje za radnu snagu. No ratne prilike spriječile su planove o kolonizaciji Roma, već su se ustaške vlasti odlučile za genocidno rješenje.⁴²

Masovniji i sustavniji progon Roma u NDH započeo je s okružnicom Ministarstva unutarnjih poslova i odredbom Ustaške nadzorne službe uz podršku Ravnateljstva za javni red i sigurnost od 19. svibnja 1942. o prikupljanju svih Roma.⁴³ Isti dan je Vrhovno oružničko zapovjedništvo izdalo takvu naredbu.⁴⁴ Neki znanstvenici smatraju kako su ustaške vlasti ovaj pogrom Roma započele na inicijativu i potporu nacističkih vlasti, koje su tada slično činile u Rumunjskoj i Bugarskoj.⁴⁵ Istodobno, drugi znanstvenici smatraju kako su ustaškim vlastima »važniji« problem predstavljale deportacije srpskog i židovskog stanovništva od onog romskog. Moguće je da su tek u proljeće 1942. ustaške vlasti, nakon većih deportacija Židova, smatrale potrebnim obuhvatiti i preostalo ne-arijsko stanovništvo što su činili Romi, ili da ih ustaške vlasti jednostavno nisu mogle nigdje deportirati i organizirano istrijebiti.⁴⁶

³⁹ HDA, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, sign. HR-HDA-255, kut. 11, br. 184/1941. (1204/1941); HDA, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, sign. HR-HDA-255, kut. 11, br. 184/1941. (1229/41); HDA, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, sign. HR-HDA-255, kut. 11, br. 184/1941, (1341/1941); HDA, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, sign. HR-HDA-255, kut. 11, br. 184/1941, (1552/1941.); vidi Prilog 5: Popis Roma u trgovištu Ludbreg 1941., Prilog 6: Popis Roma u općini Martijanec 1941., Prilog 7: Popis Roma u općini Mali Bukovac 1941.

⁴⁰ HDA, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, sign. HR-HDA-255, kut. 11, br. 184/1941. (2654/41).

⁴¹ Filip Škiljan 2009. u članku »Odnos ustaške vlasti na Kalniku i u potkalničkom kraju prema Srbima, Židovima i Romima 1941. godine« samo navodi kako su ustaške vlasti popisale 300 Roma s područja bivšeg kotara Ludbreg, ne ulazeći u detaljniju analizu samog popisa; Filip ŠKILJAN, »Odnos ustaške vlasti na Kalniku i u potkalničkom kraju prema Srbima, Židovima i Romima 1941. godine«, *Cris*, 11 (2009.), br. 1, str. 91.

⁴² N. LENGEL KRIZMAN, *Genocid nad Romima*, 36; M. Biondich, *Persecution of Roma*, 35, 42 -43.

⁴³ Slavica Hrečkovski navodi kako je Ustaška nadzorna služba izdala naredbu 16. svibnja 1942. oružničkim organima o sakupljanju i deportaciji Roma u Jasenovac; S. HREČKOVSKI, *Progoni i deportacije*, 36.

⁴⁴ N. LENGEL KRIZMAN, *Genocid nad Romima*, 41 - 42.

⁴⁵ N. LENGEL KRIZMAN, *Genocid nad Romima*, 42; M. BIONDICH, *Persecution of Roma*, 36, 43 - 44.

⁴⁶ M. BIONDICH, *Persecution of Roma*, 35 - 36; Narcisa LENGEL - KRIZMAN, *Genocid nad Romima* - Ja-

Masovna uhićenja i odvođenja Roma odvijala su se od 20. svibnja 1942. do kraja srpnja iste godine, a njihov cilj bio je logor u Jasenovcu. U ovu akciju bili su uključeni i njemački pripadnici Kulturbunda i drugi vojno–policijsko represivni organi, npr. domobranstva. Sustavno prikupljanje Roma u javnosti je prezentirano kao pokušaj njihovog »privođenju radu« i »zanatskom osposobljavanju«, dok su samim Romima govorili kako će biti »naseljeni« na imanjima iseljenih Srba i Crnogoraca na Kosovu, ili biti raseljeni u Bosnu ili na područja središnje Hrvatske, ili će biti preseljeni u »cigansku državu«. ⁴⁷ Tako je zagrebačka policija 28. svibnja 1942. poslala 69 Roma u Jasenovac, a početkom lipnja iste godine zemunska policija deportirala je oko 400 Roma u Jasenovac. Županijske vlasti su 6. lipnja 1942. izvještale o okupljanju oko 2000 Roma i njihovoj deportaciji u Jasenovac. ⁴⁸ Poznate su deportacije Roma iz Vukovara (1136 odraslih i 469 djece), Vinkovaca (1154 Roma), te Đakova, Orahovice, Našica, Podravske Slatine, Daruvara, Virovitice (iz sela Budanice odvedeno 33 Roma 8. kolovoza 1941. ⁴⁹; iz romskog »Kapetanovog sela« kod Suhopolja početkom rujna 1942. odvedeni Romi ⁵⁰ te Grubišnog Polja, Slavonske Požege, Slavenskog Broda, Nove Gradiške i Novske. ⁵¹

Istodobno, postoje primjeri kako je domicilno stanovništvo određenog mjesta (ne)uspješno nastojalo zaštititi i spriječiti odvođenje njihovih sumješтана Roma, kao što to pokazuju primjeri stanovnika Pisarovine, Kutjeva, Vrpolja i Gunje. Jedan dio romskog stanovništva na taj način je bio spašen. ⁵²

Deportacija ludbreških Roma u ustaške logore, posebice Jasenovac, vjerojatno se odvijala u ljeto 1942. No, potrebno je spomenuti tvrdnju Marije Winter u djelu *Iz povijesti Ludbrega i okolice* koja piše kako »...početkom lipnja 1941. godine ubačena je među ludbreške Cigane vijest da će im država negdje u Slavoniji dati kuće i posjede. Određen je dan kad se imaju svi javiti na ludbreškom pašnjaku. Lakovjerni ljudi došli su i pjevajući očekivali čas kad će se ukrcati u vlak da pođu u novi zavičaj. Sa sobom su ponijeli svu imovinu, a imali su mnogo zlata i nakita. Običaj je bio da Ciganke nose dukate upletene u kosu, a muškarci prstenje i naušnice. Na te dragocjenosti bacili su oko ustaše i žandari. I brzo se ukazala stvarnost u svoj okrutnoj zbilji. Roditelji su odvojeni od djece, žene od muževa, poskidano je s njih sve što je imalo vrijednosti i duga povorka očajnika krenula je prema željezničkoj stanici. Tu su ih čekali marvinski vagoni u kojima su odvezeni u smrt. Negdje na obali Jasenovca poubijani su do posljednjeg...«. ⁵³

Slično njoj piše i Milivoj Dretar u djelu *Slobodna Podravina*, navodeći kako »...u ljeto 1941. na prijevaru su skupljeni svi Romi u Ludbregu – obećano im je da će dobiti ispražnjena imanja u Slavoniji. Nakon što su svi veselo došli na ugovoreno mjesto, ustaše su im otele sve što je bilo vrijedno, utrpali ih u stočne vagone i poslali u logor...«. ⁵⁴

Problem je kod ovog navoda u pogrešnom navođenju godine za deportaciju Roma, koja se zasigurno nije odvijala u lipnju 1941. jer su Romi bili u srpnju i kolovozu iste godine popisani na ludbreškom području. Također, važno je istaknuti kako autorica svoju tezu ne potkrepljuje izvorima, tako da se može zaključiti kako se deportacija ludbreških Roma odvijala u lipnju 1942. Tezi o deportaciji ludbreških Roma u lipnju 1942. ide u prilog dokument Službe državne sigurnosti Republičkog Sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske »Rekonstrukcija ustaškog pokreta i aparata sa

senovac 1942. U: *Spomen područje Jasenovac*, ur. Tea Benčić Rimay. Jasenovac: Javna ustanova Spomen – područja Jasenovca, 2006., 162.

⁴⁷ N. LENGEL KRIZMAN, *Genocid nad Romima*, 43 – 44; M. BIONDICH, *Persecution of Roma*, 36, 44; S. HREČKOVSKI, *Progoni i deportacije*, 36; Luka ŠTEKOVIĆ, *Romi u virovitičkom kraju*. Beograd: Radnička štampa, 1998., 38, 42.

⁴⁸ M. BIONDICH, *Persecution of Roma*, 36.

⁴⁹ L. ŠTEKOVIĆ, *Romi u virovitičkom*, 18.

⁵⁰ Isti, 36.

⁵¹ S. HREČKOVSKI, *Progoni i deportacije*, 36.

⁵² N. LENGEL KRIZMAN, *Genocid nad Romima*, 46 – 47; M. BIONDICH, *Persecution of Roma*, 45; Hrečkovski, *Progoni i deportacije*, 36; Stjepan BOGUTOVAC, »Gunjanci stradali u Drugom svjetskom ratu«, *Hrašće*, 3 (1998.), br. 11, 57 – 58.

⁵³ M. WINTER, *Iz povijesti Ludbrega*, 139 -140.

⁵⁴ Milivoj DRETAR, *Slobodna Podravina*, Zagreb: Savez antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske, 2013. 8.

područja kotara Varaždin, Ivanec i Novi Marof«. U tom dokumentu je obuhvaćeni događaje iz lubdreškog kotara, pritom je navedeno kako su ustaške vlasti na širom varaždinskom području u proljeće 1942. »...organizirana hajka na cigane, koji su živjeli u svojim kolibama uz rijeku Dravu. Preko 30 ciganskih porodica, oko 200 osoba, bilo je tom prilikom dignuto iz svojih domova i njihovi životi bili su ubrzo okončani u logoru Jasenovac i drugim zloglasnim logorima u tadašnjoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Spasili su se jedino pojedinci, koji su uspjeli pobjeći, ili su se u momentu izvođenja akcije slučajno nalazili s onu strane Drave u Medjimurju, gdje tadašnje mađjarske okupatorske vlasti nisu u to vrijeme proganjale cigane...«. ⁵⁵

Manjak izvora ne omogućuje nam točnu rekonstrukciju događaja vezanih za sudbinu lubdreških Roma nakon ustaške deportacije. Jedan od izvora koji se mora analizirati jest baza žrtava Jasenovačkog koncentracijskog logora naslovljena »Poimenični popis žrtava KCL Jasenovac 1941-1945.«. ⁵⁶ Ukoliko se usporede podaci iz popisa 401 lubdreških Roma s navedenom jesenovačkom bazom, tek se nekoliko imena poklapa: Bogdan Mara (rođena 1908., općina rođenja Sopje), Bogdan Kata (rođena 1908, općina rođenja Ferdinandovac), Bogdan Đuro (rođen 1912, općina rođenja Đurđevac), Goman Milan (rođen 1919, općina rođenja Čađavica), Goman Joško (rođen 1872, općina rođenja Čađavica). Osim toga, zanimljiv je slučaj kod obitelji Stjepana Kalanjoša iz Martijanaca, gdje postoje djelomično poklapanje podataka. U ovom slučaju nameće se pitanje kako su i s kojom preciznošću u provjeri podataka ustaške vlasti popisivale Rome. ⁵⁷

Sudbina lubdreških Roma u Jasenovcu bila je poput deportiranih Roma iz drugih područja NDH. O tome Milivoj Dretar piše ističući kako su svi deportirani lubdreški Romi u »...Jasenovcu poubijani svi, bez obzira na dob, spol ili zdravlje...«. ⁵⁸

Ukratko je potrebno istaknuti kako za razliku od drugih zatočenika, Romi nisu bili službeno bilježeni pojedinačno, već kao dio određenog »željezničkog vagona«. Po dolasku u Jasenovac oduzeta (opljačkana) im je sva osobna imovina. Neki preživjeli neromski zatočenici, poput Zorka Goluba, spominju znatan iznos opljačkanih romskih dukata, novaca, nakita i odjeće. ⁵⁹ Napuštenu romsku imovinu preuzela su razna tijela ustaške vlasti, a jedan od primjera je Ured za podržavljeni imetak koji je preuzeo upravljanjem romskim imanjima na valpovačkom području. ⁶⁰ Po dolasku u logor jedan dio Roma bio je odmah »likvidiran«, a drugi dio je u početku smješten u selu Uštica u iseljenim srpskim kućama. Ubrzo je zbog njihovog prekomjernog broja, dio Roma smješten u prekosavsko selo Gradina, u kojem su provedene najmasovnije likvidacije. Jedan dio Roma korišten je kao radna snaga u izgradnji tamošnjeg nasipa, no i oni su bili ubrzo ubijeni. Smatra se kako od srpnja 1942. u Jasenovcu gotovo da više i nije bilo Roma, izuzev manjeg broja koji su radili kao grobari i bili ubijeni početkom 1945. ⁶¹

⁵⁵ HDA, SDS RSUP SRH [Služba državne sigurnosti Republičkog Sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske], sign. HR-HDA-1561, kut. 30, br. 013.041, »Rekonstrukcija ustaškog pokreta i aparata sa područja kotara Varaždin, Ivanec i Novi Marof«, 14 -15.

⁵⁶ Baza je dostupna na <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno 26. siječnja 2017.).

⁵⁷ Ono što se prilikom analize popisa lubdreških Roma može ustanoviti jest neujednačenost u metodologiji popisivanja. Tako kod nekih Roma zabilježeni su podaci o zanimanju i vjeri, a kod drugih nisu. U popisu triju romskih obitelji u općini Rasinja vlasti su bilježile »dokazanu« i »predmjevanu« dob i vjeru, što znači da jedan dio tih podataka nisu mogli provjeriti, vjerojatno zbog toga jer Romi nisu imali odgovarajuće osobne dokumente. Potrebno je imati na umu i razdoblje u kojem se odvijalo popisivanje, a koje je kod Roma moglo izazvati veliki osjećaj nesigurnosti i sumnjičavosti spram namjera novih vlasti, te su zbog toga oni mogli namjerno iskazivati lažne podatke. Istodobno, u jasenovačkoj bazi žrtava u ključnim podacima za pretraživanje nije navedeno mjesto odakle su pojedini Romi došli u logor, već sam mjesto i općina rođenja. Kako je uoči Drugog svjetskog rata znatan dio Roma i dalje održavao (polu)nomadski način života time podaci o njihovom trenutnom prebivalištu prije deportacija su »značajniji« za preciznu rekonstrukciju povijesnih događaja, od onih vezanih za mjesto ili općinu rođenja.

⁵⁸ M. Dretar, *Slobodna Podravina*, 8.

⁵⁹ S. HREČKOVSKI, *Progoni i deportacije*, 36.

⁶⁰ Ivan BALTA, Kolonizacija u Slavoniji od početka XX. stoljeća s posebnim osvrtom na razdoblje 1941. – 1945. godine, *Rad Zavoda za povijesne znanosti HAZU Zadar*, 43 (2001), 469 - 470.

⁶¹ N. LENGEL KRIZMAN, *Genocid nad Romima*, 47 - 53; M. BIONDICH, *Persecution of Roma*, 38 - 39; S. HREČKOVSKI, *Progoni i deportacije*, 36 - 37.

5. BROJ STRADALIH ROMA

O razmjerima stradanja romskog stanovništva u Hrvatskoj za vrijeme Drugoga svjetskog rata u najkraćem i najslikovitijem obliku dovoljno je reći kako su predratni popisi stanovništva zabilježili oko 15000 Roma (1931.), a prvi poslijeratni popis stanovništva zabilježio ih je oko 400-njak (1946.). Niti danas prema službenim popisima stanovništva njihov službeni broj nije dosegao razmjere onog iz međuratnog razdoblja.

Nameće se pitanje utvrđivanja točnog broja stradalih Roma i to ne samo u Jasenovcu, nego na cijelom području NDH. I oko ovog pitanja postoje znatna razmimoilaženja u procjenama, koje se kreću od 7000 do 100 000 stradalih Roma. Probleme u utvrđivanju stvarnog broja ubijenih Roma čini nedostatak izvora o točnom demografskom stanju romske populacije uoči Drugoga svjetskog rata, nedostatak dokumenata ustaških vlasti, postojanje mogućnosti da je jedan dio Roma pobjegao na druga područja (Srbija, Italija).⁶² Narcisa Lengel–Krizman na temelju vlastitog istraživanja dostupnih arhivskih izvora i relevantne literature istaknula je brojku od 8570 romskih žrtava (uključujući oko 3000 neidentificiranih osoba), među kojima je najviše njih dolazi s današnjeg prostora Vukovarsko–srijemske županije i Osječko–baranjske županije.⁶³ Milan Bulajić navodi 40000, Antun Miletić 25000, Ivo Goldstein 15000, Manachem Shelah i Dennis Reinhartz 26000 ubijenih Roma u NDH.⁶⁴ O razmjerima romskog stradanja u NDH dovoljno govori teza nekih znanstvenika o tome kako je na području NDH izvršen »proporcionalno gledajući« najveći genocid nad romskim stanovništvom za vrijeme Drugoga svjetskog rata.⁶⁵

6. ZAKLJUČNO O STRADANJU ROMA U LUBREGU ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA

Romsko stanovništvo doselilo se na lubreškom području najkasnije u XVII. st., a od tada sve do Drugoga svjetskog rata dijelilo je sličnu sudbinu poput svojih sunarodnjaka na drugim hrvatskim područjima. Prema njima su hrvatske vlasti već od kraja XVI. st. neuspješno provodile anticiganističku politiku, koja je ponajviše uključivala progon i ograničavanje njihovog kretanja. Drugi svjetski rat otvorio je »novo poglavlje« u progonu romskog manjinskog stanovništva s dolaskom profašističkih ustaša na čelo NDH. Na lubreškom području već se u ljeto 1941. provelo popisivanje 401 Roma, od kojih je znatan dio izbio na području Italije i Međimurja. Druga faza ustaške represije nad Romima otpočela je manje do godinu dana kasnije, kada je i na lubreškom području provedena deportacija Roma u jasenovački koncentracijski logor. U tom logoru većina njih je stradala što govori o provođenju genocida nad njima.

Nakon antifašističke pobjede preživjeli Romi u Europi bili su i dalje socijalno, obrazovno, radno i na druge načine diskriminirani, a u nekim državama nastojalo ih se prisilno asimilirati zabranom prakticiranja njihovih običaja, kulture i jezika. U svjetskoj historiografiji stradanja Roma bila su svedena tek na uzgrednu bilješku i »sekundarni« (manje značajni) aspekt istraživanja u znanstvenim i drugim službenim publikacijama o žrtvama u ovome ratu. Unatoč (i zbog) navedenih prepreka u »sjećanju« na romski porjam, Roma National Congress i International Romani Union su krajem lipnja 2009. predložili Vijeću Europe obilježavanje *International Remembrance Day of Roma Victims of the Pharraimos (Holocaust)* (*Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve pharraimosa / holokausta*). Kao dan obilježavanja odabran je 2. kolovoza, u znak sjećanja na 2. kolovoza 1944. kada je oko 3000 Roma ubijeno u koncentracijskom logoru Auschwitz. U selu Uštice, u sklopu Spomen–područja Jasenovac, od 2. kolovoza 2012. obilježava se navedeni međunarodni dan sjećanja na romske žrtve što govori o višoj razini svijesti i pijeteta prema romskim žrtvama Drugoga svjetskog rata u hrvatskom društvu.

⁶² M. BIONDICH, *Persecution of Roma*, 40.

⁶³ N. LENGEL KRIZMAN, *Genocid nad Romima*, 60 - 61.

⁶⁴ M. BIONDICH, *Persecution of Roma*, 39; o raznim podacima o stradanju Roma za vrijeme Drugog svjetskog rata u NDH vidi u radu: Vladimir GEIGER, Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili »okupatori i njihovi pomagači«: brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi), *Časopis za suvremenu povijest*, 43 (2011.), br. 3, 699 - 749.

⁶⁵ Deniss REINHARTZ, *Genocid nad jugoslavenskim Ciganima*, u: *Romi u Drugom svjetskom ratu: Završno poglavlje*, sv. III. Zagreb: Ibis-grafika, 2009., 104.

PRILOZI**Prilog 1:** Broj Roma u Podravini, 1880. - 1910.

	1880.	1890.	1900.	1910.
Ludbreg	5	14	23	175
Hrvatska i Slavonija	3.482	4.893	7.207	12.267

Izvor: *Statistički godišnjak kraljevine Hrvatske i Slavonije*, sv. 1 (1905.). Zagreb: Kr. zemaljski statističkog ureda u Zagrebu, 1913., 24 - 35; *Statistički godišnjak kraljevine Hrvatske i Slavonije*, sv. 2 (1906.-1910.). Zagreb: Kr. zemaljski statističkog ureda u Zagrebu, 1917., 23 - 24.

Prilog 2: Narodna struktura romskog stanovništva u ludbreškom kotaru 1931. prema popisu stanovništva iz 1931.

	Materinji jezik	Jugoslavenska	Ciganska (Romska)	Druge i nepoznato	Ukupno
Općina Ludbreg	Srpskohrvatski	12.151			12.182
	Ciganski	117			117
	Ukupno	12.322			12.374
Općina Martijanec	Srpskohrvatski	5.228			5.230
	Ciganski	13			13
	Ukupno	5.259			5.266
Ukupno kotar Ludbreg	Srpskohrvatski	29.198			29.242
	Ciganski	130			130
	Ukupno	29.441			29.533

Izvor: HDA, Republički zavod za statistiku SRH, sign. HR-HDA-367, Prisutno stanovništvo po narodnosti Savska Banovina (srezovi, gradovi, općine), kut. 56, sv. 71.

Prilog 3: Dobna, vjerska i spolna struktura Roma u ludbreškom kotaru prema popisu stanovništva iz 1931.

MUŠKARCI	Kotar Ludbreg													Ukupno	
	0.-4.	5.-9.	10.-14.	15.-19.	20.-24.	25.-29.	30.-34.	35.-39.	40.-44.	45.-49.	50.-59. više	60. i nepoznato	svoga	Muškarci	Žene
Pravoslavna	11	10	4	7	1	1	3	3	3	3	2	5	50		
Rimokatolička	8	4	2	1	4	1	1	1	4	4	2	2	27		
Evngelička															
Muslimanska															
Druge vjere i nepoznato															
Ukupno	19	14	6	8	5	1	1	4	3	7	2	7	77	77	53
ŽENE															
Pravoslavna	2			3	1	2	2	4	1	4	1	3	23		
Rimokatolička	6	4	5	5	3	1	2	2	1	2	1	1	30		
Evngelička															
Muslimanska															
Druge vjere i nepoznato															
Ukupno	8	4	5	8	4	3	2	6	2	6	2	3	53	130	130

Izvor: HDA, Republički zavod za statistiku SRH, sign. HR-HDA-367, Prisutno stanovništvo po narodnosti Savska Banovina (srezovi, gradovi, općine), kut. 57, sv. 72.

Prilog 4: Popis Roma na području Ludbrega 1941.

Ime i prezime	Ime svih članova obitelji	Godina rođenja/starosti	Spol	Opaske
1. Tošo Miška Bogdan	žena Eva	1885	Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Joco	34	Muškarac	
	sin Štefan	20	Muškarac	
	sin Milan	15	Muškarac	
	sin Pero	10	Muškarac	
2. Adam Miška Bogdan	žena Ljuba	49	Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Joška	35	Muškarac	
	sin Janko	21	Muškarac	
	sin Štefan	13	Muškarac	
3. Adam Jove Goman	sin Tošo	8	Muškarac	Nalaze se u Italiji
	žena Ana	63	Žena	
	sin Milan	1918	Muškarac	
	sin Tomo	29	Muškarac	
4. Joško Miloša Goman	sin Štefan	29	Muškarac	Nalaze se u Italiji
	kćer Marija	22	Muškarac	
5. Miloš Goman	žena Roza	53	Žena	Nalaze se u Italiji
6. Milan Miloša Goman	žena Marija	83	Žena	Nalaze se u Italiji
	žena Kata	35	Žena	
	kći Roza	15	Žena	
7. Todor Timotijev Goman	sin Tomo	12	Muškarac	Nalaze se u Italiji
	žena Ljuba	60	Žena	
	sin Stevo	34	Muškarac	
	sin Nikola	34	Muškarac	
	snaha Draga	31	Žena	
	snaha Beba	23	Žena	
8. Trivum Jove Goman	unuk Milan	9	Muškarac	Nalaze se u Italiji
	žena Mara	39	Žena	
9. Miloš Triviuma Goman	sin Aleksandar	19	Mukarac	Nalaze se u Italiji
	žena Ruža	37	Žena	
	kći Persa	14	Žena	
10. Joško Stevana Goman	žena Draga	76	Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Miloš	35	Mukarac	
	sin Stevan	20	Mukarac	
	sin Mllan	15	Mukarac	
	sin Raco	10	Mukarac	
11. Joško Stevana Goman	žena Stijka		Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Milan	18	Mukarac	
	sin Zlatko	12	Mukarac	
	sin Tomo	9	Mukarac	
	kćer Branka	1937	Žena	

Ime i prezime	Ime svih članova obitelji	Godina rođenja/starosti	Spol	Opaske	
12. Milan Avram Goman	žena Ana	43	Žena	Nalaze se u Italiji	
	sin Janko	17	Muškarac		
	sin Stevan	11	Muškarac		
	kći Draga	13	Žena		
13. Pavao Đure Bogdan	žena Mara	1908	Žena		
	kći Kata	17	Žena		
	sin Josip	13	Muškarac		
	sin Bolto	11	Muškarac		
14. Josip Josipa Kalonjoš [Kalanjoš, op.a..]	kćer Jula	10	Žena		
	žena Kata	57	Žena		
	kći Treza	17	Žena		
	kći Štefica	13	Žena		
15. Stevana Imbro Bogdan	kći Julika	10	Žena		
	žena Tereza	32	Žena		
	sin Antun	14	Muškarac		
	kći Eva	11	Žena		
16. Pavao Kate Oršoš	kći Jalža	9	Žena		
	kći Mara	7	Žena		
	žena Tereza	67	Žena		Nalaze se negdje u Medimurju
	sin Đuro	29	Muškarac		
kći Tereza	20	Žena			
kći Ljuba	15	Žena			
17. Stevan Josipa Bogdan	kći Roza	7	Žena		
	žena Roza	37	Žena		
	kći Mara	17	Žena		
	kći Ana	15	Žena		
18. Stevan Đure Goman	sin Ivan	14	Muškarac		
	sin Antun	13	Muškarac		
	sin Ivan	9	Muškarac		
	žena Treza	63	Žena		
19. Avram Jove Goman	žena Mila	1913	Muškarac		
	snaha Mara	23	Žena		
20. Milan Avram Goman	žena Kata	73	Žena		
	unuk Tomo	9	Muškarac		
20. Milan Avram Goman	žena Eva	42	Žena		
	sin Milan	16	Muškarac		
	sin Joško	14	Muškarac		

Ime i prezime	Ime svih članova obitelji	Godina rođenja/starosti	Spol	Opaske
21. Franjo Jokoba Balog	žena Polona	37	Žena	
	sin Valent	22	Muškarac	
	sin Tomo	19	Muškarac	
	kći Roza	1818	Žena	
	sin Đuro	14	Muškarac	
	kći Jalža	13	Žena	
	kći Roza	12	Žena	
	kći Marija	7	Žena	
	sin Štefek	21	Muškarac	
22. Mato Mate Balog	žena Kata	46	Žena	
	sin Đuro	17	Muškarac	
	sin Ferko	19	Muškarac	
	sin Ivan	15	Muškarac	
	kći Roza	13	Žena	
	sin Ivan	10	Muškarac	
23. Mirko Ferde Kalanjoš	kći Mara	8	Žena	
	žena Jalža	25	Žena	
24. Stevan Jovana Goman	sin Alojz	8	Muškarac	
	žena Jalvka	67	Žena	
25. Miloš Đure Goman	žena Jelka	67	Žena	
	žena Danica	47	Žena	
26. Joško Trivuna Goman	sin Milan	14	Muškarac	
	žena Nanča	33	Žena	
27. Mato Đure Goman	Sofija	38	Žena	
	sin Milan	23	Muškarac	
28. Adam Trivuma Goman	sin Stjepan	19	Muškarac	
	žena Draga	36	Žena	
29. Zlatko Mate Goman	žena Matija	31	Žena	
	žena Marija	35	Žena	Nalaze se u Italiji
30. Đuro Goman	sin Dušan	17	Muškarac	
	sin Joško	16	Muškarac	
	sin Stevo	11	Muškarac	
	kći Persa	9	Žena	
	sin Branko	7	Muškarac	
31. Goman Avram Joško	žena Draga	59	Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Đuro	19	Muškarac	
	sin Pero	14	Muškarac	
32. Janko Janka Goman	žena Zora	23	Žena	

Ime i prezime	Ime svih članova obitelji	Godina rođenja/ starosti	Spol	Opaske
33. Milan Janka Goman	žena Ljuba	36	Žena	Nalaze se u Italiji
	kći Katica	15	Žena	
	sin Tomo	10	Muškarac	
	sin Pero	14	Muškarac	
34. Goman Miloš	Stojka	87	Žena	Nalaze se u Italiji
	Milan	21	Muškarac	
	Janko	18	Muškarac	
	Joško	14	Muškarac	
	Tošo	74	Muškarac	
	Nanča	47	Žena	
35. Bogdan Toše Stjepan		1918	Muškarac	
36. Goman Avrama Zlatko	žena Nanča	25	Žena	
	sin Tomo	8	Muškarac	
	sin Ladomir	8	Muškarac	
37. Goman Avram sin Adama	žena Mara	56	Žena	
	Zlatko	20	Muškarac	
	sin Milan	16	Muškarac	
	sin Tomo	13	Muškarac	
38. Goman Tomo sin Avrama	žena Kata	32	Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Milan	12	Muškarac	
	sin Pero	9	Muškarac	
	sin Janko	1939	Muškarac	
39. Goman Milan sin Avrama	žena Kata	37	Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Janko	15	Muškarac	
	sin Tomo	9	Muškarac	
	sin Joško	13	Muškarac	
40. Goman Janko sin Avrema	žena Nanča	37	Žena	Grad. pogl. Križevac
	sin Tomo	25	Muškarac	
41. Goman Trivun sin Đure	žena Roza	47	Žena	
	sin Branko	20	Muškarac	
	sin Milan	16	Muškarac	
42. Goman Miloš sin Pavla	žena Milka	46	Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Zlatko	21	Muškarac	
	sin Tomo	14	Muškarac	
	sin Milan	9	Muškarac	
43. Bogdan Avram sin Mije	žena Marija	59	Žena	
	sin Pero	28	Muškarac	
44. Goman Joško Stevana	žena Stojka		Žena	
	sin Milan	15	Muškarac	

Ime i prezime	Ime svih članova obitelji	Godina rođenja/ starosti	Spol	Opaske
45. Goman Đure Joško	žena Ljuba		Žena	
	sin Milan	40	Muškarac	
	snaha Stojka	30	Žena	
	unuk Tošo	35	Žena [pogrešno upisan spol, op.a.]	
46. Goman Joško Miloš	žena Anka	22	Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Pero	2	Muškarac	
47. Goman Jove Janko	žena Nanča	35	Žena	Nalaze se u Italiji
48. Goman Marka Nikola	žena Draga	24	Žena	
	kćer Zorka	2	Žena	
49. Goman Marko sin Timotije	žena Draga	78	Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Joco	38	Muškarac	
	sin Janko	23	Muškarac	
	sin Nikola	17	Muškarac	
	sin Tošo	12	Muškarac	
50. Goman Tomo sin Trivuna	žena Kata	37	Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Milan	10	Muškarac	
	Janko	7	Muškarac	
	Đuro	4	Muškarac	
	Roza	14	Žena	
	Persa	8	Žena	
51. Goman Janko sin Trivuna	žena Stojka	1900.	Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Zlatko	17	Muškarac	
	sin Milan	13	Muškarac	
52. Goman Zlatko sin Milana	žena Draga	28	Žena	Nalaze se u Italiji
	jedno dijete	2	Žena	
53. Goman Joške Milan	Stojka		Žena	Nalaze se u Italiji
	sin Tošo	10	Muškarac	
54. Goman Marka Janko	žena Stojka	1910	Žena	Nalaze se u Italiji
	žena Kata	1897	Žena	
55. Bogdan Avrama Milan	sin Tomo	27	Muškarac	
	sin Raco		Muškarac	
	Tomo	1938	Muškarac	
56. Bogdan Đure Josip	Mato	1928	Muškarac	
	Đuro	1930	Muškarac	
	Katica	1926	Muškarac	
	Zora	19	Žena	
57. Bogdan Avrama Stevo	jedno dijete	9 mj.	Žena	
		1920	Muškarac	
58. Goman Joško Milan				

Ime i prezime	Ime svih članova obitelji	Godina rođenja/ starosti	Spol	Opaske
59. Kalonjoš Josipa Ivan	Rozalija	22	Žena	
	Jula	24	Žena	
	Ivan	1941	Muškarac	
	Ivan	9	Muškarac	
60. Goman st. Nikola sin Todoroa i Ljube	Beba	27	Žena	
	Stevo	1933	Muškarac	
	Miloš	1937	Muškarac	
61. Miloš st. 60 Goman sin Timotija i Stojka	Manča	53	Žena	
	Janko	17	Muškarac	
	Tošo	10	Muškarac	
	Ljuba	17	Žena	
	Janko	17	Žena	
62. Goman Iso star 53 sin Todora i Ljube	Seka	40	Žena	
	Tošo	17	Muškarac	
	Danica	17	Muškarac	
	Joško	15	Muškarac	
	Janko	14	Muškarac	
	Milan	7	Muškarac	
63. Goman Piso			Muškarac	
64. Goman Miloš star 55 Timatija i Stojke	Nanča	50	Žena	
	Joško	30	Muškarac	
	Stojka		Žena	
65. Goman Oavla Janko Miloš		1893	Muškarac	
66. Goman Đuro Pavla			Muškarac	

Izvor: HDA, Velika župa Zagorje, HR-HDA-255, kut. 15, br. 15/1941, 1941. (2019/1941.).

Prilog 5: Popis Roma u trgovištu Ludbreg 1941.

Ime i prezime	Obitavalište	Godina rođenja	Spol	Opaske
1. Oršoš Imbro	Ludbreg	1912	Muškarac	Stalno naseljen u Ludbregu na zemljištu z.z. Ludbreg u kolibici kao polj. radnik radi po Ludbregu a djeca mu prose
2. Oršoš Tereza	Ludbreg	1916	Žensko	
3. Oršoš Cila	Ludbreg	1929	Žensko	
4. Oršoš Marija	Ludbreg	1931	Žensko	
5. Oršoš Ivan	Ludbreg	1933	Muškarac	
6. Oršoš Franjo	Ludbreg	1936	Muškarac	
7. Oršoš Elizabeta	Ludbreg	1940	Žensko	

Izvor: HDA, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, sign. HR-HDA-255, kut. 11, br. 184/1941, 1941. Popis Roma u ludbreškom kotaru, Ludbreg, 9.VII.1941.

Prilog 6: Popis Roma u općini Martijanec 1941.

	Ime i prezime	Godina starosti i spol	Mjesto rođenja	Zanimanje	Opaska: / da li je skitalac ili stalno nastanje i gdje
1.	Oršuš [Oršoš, op.a.] Fahab(?)	1912	Koprivnica	koritar	u kolibi na pašnjaku zem. zajed. Podravina
2.	žena Jadranka(?)		Kestel		
3.	Kata rođ. Oršuš	1906	Mađarska		
4.	Ilma kći	1932	Novoselo Varaždin		
5.	Vid sin	1934	Hrašćaski marof (?)		
6.	Antun sin	1939	Slanje		
1.	Bogdan Mijo	1878	Slanje	koritar	na pašnjaku z.z. Čičkovina (?)
2.	Mara žena	1892	Ferdinandovac		
3.	Blaž sin	1921	Đurđevac	koritar	
4.	Ivan sin	1922	Struga	koritar	
5.	Gjuro sin	1921	Novigrad	koritar	
6.	Josip sin	1926	Slanje	koritar	
7.	Nikola sin	1929	Čičkovina	koritar	
8.	Šimun (?) sin	1934	Vrbanovec		
9.	Stjepan sin	1935	Selnica		
10.	Ljuba kći	1938	Vrbanovec		
11.	Antun sin	1941	Čičkovina		
1.	Đurđević Nikola sin Alekse	1874	Ljubešćica	sitni kovač	cigan skitalac
2.	Stevo brat Nikole	1882	Ludbreg	sitni kovač	
3.	Draga žena Nikole	1876	Poljanec		
4.	Đuro sin Nikole	1911	Koprivnički Ivanec		
5.	Zlatko sin Nikole	1920	Poljanec		
6.	Mile (?) sin	1923	Poljanec		
7.	pok. (?) Marka Branka				
8.	Manča (Ljuba) žena	1909	Poljanec		
9.	Branko sin Marka	1925	Poljanec		
10.	Drago sin Nikole	1931	Varaždin		
11.	Danica kći Marka	1933	Varaždin		
12.	Laszlo sin Marka	1933	? Ivanec		
13.	Dragica kći Marka	1936	Vidovec		
1.	Kalanjoš Josip (sin Stjepana)	1889	Martijanec	sitni kovač	cigan skitalac
2.	Eva žena	1891	Vrbanovec		
3.	Milan sin	1913	Martijanec		
4.	Dragica kći	1916	Martijanec		
5.	Stjepan sin	1921	Martijanec		
6.	Branko Vinko sin	1924	Križovljani		

	Ime i prezime	Godina starosti i spol	Mjesto rođenja	Zanimanje	Opaska: / da li je skitalac ili stalno nastanje i gdje
7.	Tomo sin Josipa	1930	Padova Italija		
8.	Zora žena Milana	1916	Peskovec Vrbovec		
9.	Gjuro sin Milana	1936	Kneginec		
10.	Petar sin Milana	1938	Kneginec		
1.	Kalanjoš Adam sin Stjepana	1887	Vrbanovec	sitni kovač	cigan skitalac
2.	Ljuba žena	1890	Poljanec		
3.	Zlatko sin	1921	Trnovec		
4.	Joško sin	1924	Martijanec		
5.	Milka kći	1916	Martijanec		
1.	Kalanjoš Šimun sin Stjepana	1885	Poljanec	sitni kovač	cigan skitalac
2.	Draga žena	1898	Vrbanovec		
3.	Zlatko sin	1919	Križovljani		
4.	Milan (Alojzije) sin	1917	Martijanec		
5.	Branko sin	1923	Martijanec		
6.	Stjepan sin	1921	Vrbanovec		
7.	Zorica kći Šimuna	1928	Varaždin		
8.	Milka žena Zlatka	32 g.	Sv. Ivan Zelina		
9.	Petar sin Zlatka	7 g.	Vrbanovec		
10.	Anka kći Zlatka	1 g.	Čičkovina		
1.	Kalanjoš Đuro	1884	Sigetec	koritar	stanuje na vlastitom zemljištu u Slanju
2.	Zela (?) žena	1882	Sigetec		
3.	Kata kći	1882	Lepavina		
4.	Ljubica kći	1929	Slanje		
5.	Tereza kći	1934	Slanje		
1.	Kalanjoš Ivan (sin Đure)	1917	Šandorovec	koritar	stanuje sa ocem
2.	Maga r. Bogdan žena	22 g.	Moslavina		
1.	Bogdan Imbro	1906	Apatija	koritar	boravi na Hrastovskom na špašnjaku zem. zajednice
2.	Kata žena	1910	Apatija		
3.	Mijo sin	12 g.	Carevdar		
4.	Marija kći Imbre	11 g.	Slanje		
5.	Falža (?) kći	10 g.	Slanje		
6.	Dragica kći	6 g.	Hrastovsko		
7.	Rozika kći	5 g.	Slanje		
8.	Ljubica kći	2 g.	Hrastovsko		
9.	Ivan sin	6 mjes.	Slanje		

Izvor: HDA, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, sign. HR-HDA-255, kut. 11, br. 184/1941, 1941. Popis Roma u općini Martijanec, Martijanec, 22.VII.1941.

Prilog 7: Popis Roma u općini Mali Bukovac 1941.

	Ime i prezime	Godina starosti	spol	Opaska
1.	Đurđević Josip	1904	Muškarac	Nastanjen u kolibi na zemljištu zajednice Lunkovec. Bavi se kovačkim zanatom.
2.	Đurđević Kata žena	1918	Žena	
3.	Đurđević Draga kći	1931	Žena	
4.	Đurđević Mara kći	1934	Žena	
5.	Đurđević Milenko sin	1938	Muškarac	
6.	Đurđević Ruža kći	1939	Žena	
7.	Đurđević Branko sin	1941		
8.	Đurđević Andro	1887	Muškarac	Skitalac bez nastanjenja. Bavi se kovačkim zanatom.
9.	Đurđević Kata žena	1890	Žena	
10.	Đurđević Valent sin	1922	Muškarac	
11.	Đurđević Vid sin	1926	Muškarac	
12.	Đurđević Josip sin	1932	Muškarac	
13.	Đurđević Branko bratić	1936	Muškarac	

Izvor: HDA, Velika župa Zagorje, Tajni spisi, sign. HR-HDA-255, kut. 11, br. 184/1941, 1941. Popis Roma u općini Mali Bukovac, Mali Bukovac, 17.VII.1941.

SUMMARY

The Roma population had settled in the area Ludbreg no later than the 17th Century and from then until the Second World War they shared a similar fate as other Roma in the Croatian regions. According to them, the Croatian authorities since the end of the XVI century unsuccessfully implemented anti gypsy legislation which included the prosecution and restriction of their movements. World War II opened a »new chapter« in the persecution of the Roma minority population with the arrival of the head of profasistic Ustasha in The Independent State of Croatia. In summer 1941st Ustasha authorities had conducted conscription of the 401 Roma, of which a considerable part of them was absent in Italy and Medimurje. The second phase of the Ustasha repression against Roma started in less until a year later when they deported Roma form Ludbreg to Jasenovac concentration camp. In this camp, most of them were killed.